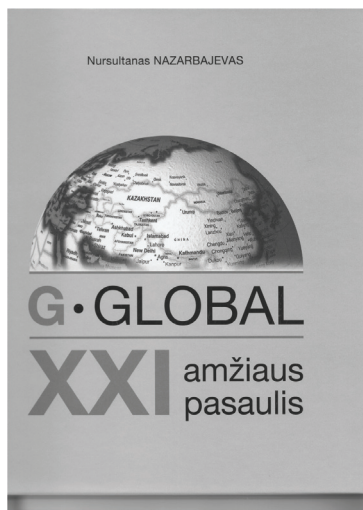

Recenzija

NAUJAS POŽIŪRIS Į XXI AMŽIAUS PASAULĮ KAZACHSTANO PREZIDENTO AKIMIS

XX a. pabaiga – XXI a. pradžia – didžiulis lūžis pasaulio ir žmonijos politiniame, ekonominiame, socialiniame gyvenime, ekologijoje. Vyksta iki šiol nepatirta globalizacija, kai paskiros kultūros vystosi link pasaulinės civilizacijos konglomeracijos. Dėl sparčios visų gyvenimo sričių asimiliacijos ir integracijos gali išnykti paskiros civilizacijos, tautos ir kultūros. Šie klausimai aktualūs ne tik socialinėms ar politinėms grupėms, tai žmonijos išlikimo branduolinių ir kitų visa naikinančių ginklų prikimštame pasaulyje klausimas.

Lietuvių kalba pasirodžiusi Kazachstano prezidento **Nursultano Nazarbajev** knyga „G-Global: XXI amžiaus pasaulis“¹ iškart patraukė įvairių visuomenės sluoksnių dėmesį nauju požiūriu, kurį dėsto pasaulyje žinomas, didelę patirtį turintis politikas. Šie klausimai jam žinomi ne tik teoriškai, bet ir iš politinio bei diplomatinio gyvenimo praktikos. Ji tapo viena skaitomiausių ne tik politikų ar verslo žmonių, bet ir aukštųjų mokyklų studentų, studijuojančių politikos, ekonomikos, vadybos ir socialinius mokslus, knygų. Tai ne atsitiktinumas, nes tai bene pirmoji ir kol kas vienintelė lietuvių kalba išleista knyga, nusakanti Vidurinės (Centrinės) Azijos, svarbios bei didelės valstybės, vadovo požiūrį į pasaulį, kuris mažai pažįsta sparčią Kazachstano pažangą įvairiose gyvenimo srityse, menkai supranta istorinį

¹ Nursultanas Nazarbajevs. (2014). *G-Global. XXI amžiaus pasaulis*, 167 p.

kelią, kurį kazachų tautą nuėjo per kelis pastaruosius šimtmečius. Apmaudu, bet net kai kurie Vakarų politikai nepakankamai vertina Kazachstano politinio ir ekonominio vystymosi įtaką didžiuliam Eurazijos regionui, jo geopolitinei raidai, jo pastangas rodyti gerą valią prisiimant atsakomybę ir branduolinių ginklų neplatavimo bei nusiginklavimo procesuose.

Nors knyga santykinai sudaryta iš dviejų dalių (1. Pasaulinė krizė ir globalus pasaulis. 2. Globalaus pasaulio komponentai), jos aktualų ir išsamų turinį atskleidžia net septyni poskyriai, kurie po žingsnelį logiškai veda nuo dabartinio pasaulio geopolitinės situacijos įvertinimo iki įžvalgų apie ateitį, einant į ją „žaliuoju tiltu“. Tokia minčių išdėstymo seka įtikinamai rodo jų realumą ir pagrįstumą. Dėl to skaitydamas Kazachstano prezidento N. Nazarbajevo knygą negali atitrūkti nuo tų patirčių ir išgyvenimų, kuriuos jautė ir jaučia ne tik vyresnioji ar vidurinė, bet ir ko tikisi jaunesnioji karta.

Pasaulio, ypač Europos, tautos, XX a. patyrusios net du pasaulinius karus, XXI a. sutiko su viltinga euforija. Tai buvo laikas, kai nuversta Berlyno siena, kelis dešimtmečius simbolizavusi nesutaikomą priešišumą tarp Rytų ir Vakarų, kai buvusios SSRS ir Jugoslavijos tautos atkūrė savo valstybingumą, žlugo arba iš šaknų pakirstos diktatoriškos valdymo sistemos, baigėsi šaltasis karas, kuris kenkė abiem barikadų pusėms. Knygos autoriaus teigimu, dėl to „pasaulio geopolitinis kraštovaizdis pasikeitė“. Be to, „tuos įvykius reikia laikyti „logišku dinamiškų žmonių civilizacijų gyvavimo ciklų padariniu“ (p. 12).

Žmonija lengviau atsikvėpė, bet įžvalgesni politikai suvokė, kad tie įvykiai – tai tik būsimų svarbių tikslų bei uždavinių įgyvendinimo pradžia. Suvokė ir tai, kad pažangos siekis XX amžiuje nebus lengvesnis nei kada nors praeityje... Taip pat ir tai, kad jis bus dar sudėtingesnis dėl sudėtingos ir prieštaringos globalinės sistemos atsiradimo, įvairių jos elementų specifikos, kovos tarp seno ir naujo, nevienodo ekonominio paskirų valstybių išsivystymo, jų technologinės pažangos, vienių struktūrų nenoro prarasti pasaulyje vadovaujantį vaidmenį, o kitų – atrasti sau prideramą vietą, tapti lygiateise tarp kitų. Dėl to, knygos autoriaus pastebėjimu, „pradėta kurti nauja, senų stereotipų nevaržoma tarptautinė sistema“.

Kurti šią kokybiškai naują sistemą nelengva. Autoriaus teigimu, netgi „pirmasis šio amžiaus dešimtmetis pasauliui buvo blaivinamai sunkus. Jis prasidėjo nuo teroristų atakų Niujorke..., o baigėsi precedento istorijoje neturinčia pasaulio finansų ir ekonomikos sistemų griūtimi“. Neįmanoma nesutikti su autoriaus nuomone dėl to, kad „šios pasaulinės krizės – geopolitinės, finansų, ekonomikos, energijos, aplinkos, maisto, socialinės, ideologinės – stiprėdamos tarpusavyje rezonuoja, faktiškai susiliedamos į bendrą civilizacinės sistemos krizę“ (p. 15). Taigi galima kalbėti ne apie vieną kurią nors krizę, o apie kelias, vykstančias lygiagrečiai. Kazachstano prezidentas be jokių diplomatinių įmantrybių (tiksliau, nutylė-

jimų) pasaulio bendruomenei, tautoms siunčia žinią, kad „apimtas nestabilumo pasaulis, pradeda naują geopolitinį žaidimą... Yra visos priežastys besiformuojančią visuotinę pasaulio tvarką pavadinti *destruktyviu daugiapoliškumu*“ (p. 17). Be to, teisingai pastebima, kad tarptautinėje arenoje *daugumos nacionalinių valstybių vaidmuo menksta*. Joms tenka tenkintis *paprasciausia pasaulinių žaliavų* ir intelektualinių išteklių *tiekėjų funkcija*.

Pasaulio politikai ir politinis elitas teigiamai vertino susiformavusį G-20, nes tikėtasi labiau išplėsti dialogą apie viso pasaulio, o ne kurio nors regiono, ekonomikos reformą. Kritiškai vertindamas G-20 veiklą, Kazachstano prezidentas jai pritaria, bet kartu išvelgia, kad šioje „grupėje globalinės diskusijos tik imituojamos...“ (p. 19), nes sprendimai dažniausiai yra tik rekomendacinio pobūdžio. Trūksta lygiateisių, įpareigojančių ir įsipareigojančių tarpvalstybinių susitarimų, jų privalomo vykdymo. Tokių susitarimų turėtų būti, nes jau šiandien žmonijai kyla daug rimtų problemų, kurias knygos autorius apibendrina septyniais punktais. Grėsmės, atsirandančios dėl finansinių rinkų nestabilumo, nesaikingo energijos, kitų materialinių gėrybių vartojimo, gilėjanti praraja tarp išsivysčiusių ir besivystančių ekonomikų ir pan. „gali virsti pasauliniu ginkluotu konfliktu“ (p. 19). Knygos autorius teigia, kad sprendžiant kylančias problemas ar net realias grėsmes, būtina atsakyti į šiuos aktualius klausimus (p. 20):

1. Kaip XXI amžiuje turi atrodyti globalus pasaulis?
2. Kaip teigiamai suderinti tris pagrindines pasaulio tendencijas: globalizaciją, regionalizaciją ir nacionalinį atgimimą?
3. Kaip veiksmingai derinti nacionalinių problemų, regioninių klausimų ir pasaulinių iššūkių sprendimą?

Šių klausimų aptarimas, prasidėjęs G-8 ir G-20 forma, sveikintinas, bet, knygos autoriaus nuomone, būtinas platesnis – pasaulinio dialogo formatas. Tai suprasdamas Kazachstano prezidentas N. Nazarbajevs asmeniškai ėmėsi konkrečios ir įžvalgios iniciatyvos: 2008 m. įkurtas Eurazijos ekonominis mokslininkų klubas, šalies sostinėje rengiantis Astanos ekonomikos forumus, kuriuose kartu su žymiais pasaulio mokslininkais, žurnalistais, politikais dalyvauja ir pats prezidentas. Matydamas tokių susitikimų prasmę ir efektyvumą pasiūlė „naujas interneto teikiamas informacijos galimybes panaudoti nuolatiniam dialogui“. Taip Astanos forumo tinklalapyje įdiegta ryšio platforma, kuri pavadinta „G-GLOBAL“.

Ši „G-Global“ idėja tapo „perspektyvi pasaulinio dialogo forma, postindustrialinės ir informacinės visuomenės kontekste“, nes peržengė pasaulinės ekonomikos ir finansų sistemos pertvarkymo klausimų ribą, apimdama ir tokias aktualias temas, kaip „novatoriška plėtra, branduolinis ir ekologinis saugumas, etninė ir religinė tolerancija, geopolitika ir kt.“ (p. 26). Matyt, dėl to Prezidento iniciatyva sulaukė didelio susidomėjimo ne tik Vidurio Azijos regione, bet ir visoje Eurazi-

joje bei kitose pasaulio erdvėse. Tokį idėjos palaikymą galima paaiškinti keliomis priežastimis. Pirma, pasaulis sumažėjo atsiradus naujoms veiksmingoms komunikacijos priemonėms. Antra, pasaulis mokosi gyventi naujoje aplinkoje. Trečia, dabar pasaulis išgyvena vieną kontraversiškesnių ir sudėtingiausių žmonijos istorijos etapų. Dar niekada „žmonių rasė neturėjo tokio milžiniško potencialo kaip sėkmingam jos vystymuisi, taip ir savęs susinaikinimui“ (p. 27). Ketvirta, sudėtingoje XXI amžiaus globalaus pasaulio konstrukcijoje svarbu „matyti milijardų viso pasaulio žmonių teisingumo troškimą“. Autorius pabrėžia svarbų dalyką, kad „teisingumas – ne tik moralinė kategorija. Tai viena esminių nacionalinės ir pasaulinės plėtros sėkmės sąlygų“. Dėl to, jo nuomone, ypač svarbu visą tarptautinių santykių sistemą ištraukti iš stagnacijos ir kurti skaidrią pasaulio politiką.

Skaitydamas šiuos ir kitus kažkada pamirštos šalies, o dabar sparčiai besivystančios Kazachstano valstybės Prezidento teiginius įsitikini, kad tai didelę politinę patirtį ir išmintį turinčio žmogaus įžvalgos, svarbios skirtingo ekonominio ir politinio išsivystymo bei dydžio valstybių gyvenimui, nes globalioje sistemoje visi elementai tarpusavyje susieti glaudžiais ryšiais. Kartu tai kiekvienos valstybės atsakomybė ir pareiga savo veikloje paisyti ne tik nacionalinių, bet ir visos pasaulio bendruomenės interesų. Galima teigti, kad Kazachstano vadovai šią politiką vykdyti pradėjo nuo savęs. Griuvus Sovietų Sąjungai N. Nazarbajevs dar 1991 m. pasirašė dekretą dėl Semipalatinsko branduolinių bandymų poligono uždarymo, o dar po trejų metų Kazachstanas tapo valstybe be branduolinių ginklų. Ypatingo dėmesio vertos ir kitos Prezidento iniciatyvos. Iš jų paminėtinos tokios, kaip jo 2010 m. pasiūlymas sukurti ir priimti Visuotinę nebranduolinio pasaulio deklaraciją. 1992 m. iniciatyva organizuoti „Bendravimo ir pasitikėjimo stiprinimo Azijoje priemonių konferenciją“ (CICA). Įdomi ir kita idėja – sukurti Jungtinių Tautų taikos palaikymo fondą, kuriam sudaryti būtų renkama po vieną procentą nuo valstybių. Daugeliui Europos, tarp jų ir Baltijos, valstybių ekonomiškai patraukli idėja yra Eurazijos Sąjungos sukūrimas.

Įdomu, kad knygos autorius siekia ne tik ekonominio ir politinio valstybių bendradarbiavimo, bet didelį dėmesį skiria įvairių kultūrų bei religijų tarpusavio supratimui, jų toleravimui. Būtent Kazachstanas ėmėsi iniciatyvos organizuoti Pasaulio ir tradicinių religijų kongresą, įkurta nuolat veikianti Religinių lyderių taryba. Be abejo, siekiant tokias iniciatyvas įgyvendinti reikia nemažai intelektualinių ir materialinių išteklių, nes „globalizacija dramatiškai padidino kiekvienos šalies atsakomybės kainą už žmonijos ateitį“ (p. 22). Sparčiai besivystančios šalies, įgautančios vis didesnę potencialą pasaulio politikoje ir ekonomikoje, pasisakymas, kad kiekviena šalis atsakinga už žmonijos išlikimą, jos ateitį, turėtų tapti daugelio politikų ir diplomatų moto, nes šiandieninis pasaulis dažnai dramatiškai balansuoja tarp išlikimo ir susinaikinimo. Dėl to, kaip taikliai pastebi knygos autorius, tau-

tos turi žinoti ne tik savo praeitį, bet savo kūryba ir darbais susitelkti ties „ateities istorija“ (p. 164).

Siekiant, kad žmonija išliktų, ir pasaulis stabiliai vystytųsi, Kazachstano prezidentas N. Nazarbajevs siūlo penkis „G-Global“ principus:

1. Evoliucija, ne revoliucija. Šį principą Prezidentas grindžia tuo, kad „šiandieninė žmonijos išmintis liepia palaikyti socialinę taiką. Dalį šio amžiaus įvykių lydėjusi prievarta aiškiai rodo, kad revoliucijos trikdo visuomenės raidą, stabdo pažangą, apsunkina dvišalius santykius ir pasaulyje sukuria dar daugiau problemų“. Dėl to galima sutikti ir su teiginiu, kad revoliuciniai pokyčiai galimi ir leistini tik mokslo ir technologijų srityje (p. 32–33).
2. Teisingumas, lygybė, konsensusas. Šis principas reiškia atsidavimą tarptautinių santykių sistemai, kuri tarnauja visų be išimties valstybių nacionaliniams interesams. Todėl ir „tautų skirstymas į didžiąsias valstybes, antrines valstybes ir valstybes, kurioms reikia vadovauti, jau paseno“. Toks skirstymas, atėjęs iš praeities, vienas valstybes skatina užimti „pasaulio vadovų“ pozicijas, paliekant kitas valstybes ar paskirus regionus „geopolitinio vakuomo“ zonose. Dėl to daugelis žmonijai svarbių klausimų, ypač „pasauliniai sprendimai, privalo būti priimami tik bendru sutarimu“, kas reikštų, kad „pamatiniai pasaulio ekonominės ir politinės sistemos pokyčiai neįmanomi be perėjimo nuo „elitinių“, siaurų sutarimo formų prie tikro pasaulinio konsensuso“ (p. 34).
3. Pasaulinė tolerancija ir pasitikėjimas. Pasaulinė tolerancija būtina, siekiant panaikinti įvairių kultūrų, religijų priešpriešą. Norint išsaugoti pasaulio įvairovę, būtina formuoti teigiamą požiūrį į „kiekvienos šalies ir kiekvieno konkretaus regiono grupės vidaus civilizacines savybes“. Tolerancija nėra savitikslė, nes be jos „negali būti pasaulinio pasitikėjimo“ – būtino ir pamatinio „G-Global“ principo. Be to, tolerancija yra svarbus ekonominio augimo veiksnys. Tik puoselėjant pasaulinę toleranciją ir pasitikėjimą žmonija galima pereiti į „naujos kokybės egzistenciją – tvarų pasaulį be smurto, karų ir konfliktų“ (p. 37).
4. Pasaulinis skaidrumas ir atvirumas. Šis principas turėtų panaikinti „dvigubus standartus“, kurie iki šiol taikomi įvairaus ekonominio išsivystymo, savitos kultūros, skirtingo dydžio tautoms. Būtina išsilaisvinti iš „skiriamųjų linijų“ ir „užkulisinių“ susitarimų, „neleistina tęsti nesibaigiančios ir pasitikėjimą mažinančių vadinamųjų „raudonųjų linijų“ ir „nulinės sumos žaidimų“ praktikos“. Tam daug dėmesio skirta ir Kazachstano sostinėje vykusiame ESBO viršūnių susitikime. Ši Astanos dvasia, Prezi-

mento teigimu, – tai „nemirtingas visuotinio troškimo sukurti pasitikėjimo, harmonijos, atvirumo ir tolerancijos principais pagrįstą pasaulio tvarką simbolis“ (p. 38).

5. Konstruktivus daugiapoliškumas. Jis svarbus tuo, kad kelis dešimtmečius po Antrojo pasaulinio karo besitęsiančiu „šaltojo karo“ laikotarpiu pasaulyje vyravo du poliai. Viename – Vakarai su JAV priekyje, antrame – Rytai su vadovujančiu SSRS vaidmeniu. Šie du blokai ne tik konfrontavo tarpusavyje, bet ir kovojo dėl įtakos zonų pasaulyje. Žlugus Sovietų Sąjungai, kai kurių ekspertų nuomone, pasaulis tapo vienapolis, jo viršūnėje atsidūrė JAV su savo ekonomine ir karine galia. Šis požiūris dabar būtų klaidingas, nes per pastaruosius du tris dešimtmečius išaugo ir sustiprėjo nauji pasauliniai plėtros centrai, įgyjantys vis didesnę politinę ir ekonominę reikšmę. Tai XXI a. realybė. Todėl būtina atsakyti į klausimą, kokie bus šių polių santykiai? Destruktyvus daugiapoliškumas gali iškelti naujas grėsmes, padalyti pasaulį į geopolitinius varžovus, priešiškus galios centrus. Taigi galima sutikti su Prezidento teiginiu, kad „vienintelė alternatyva šioms grėsmėms ir iššūkiams panaikinti – tai plėtoti konstruktyvų daugiašališkumą, subalansuotą geopolitinę sistemą su kontrolės ir pusiausvyros mechanizmais“ (p. 41).

Šie Kazachstano prezidento Nursultano Nazarbajevo pasiūlyti penki „G-Global“ principai ypač svarbūs, siekiant užtikrinti konstruktyvią XXI amžiaus žmonių civilizacijos plėtrą, pasaulio ir paskirų valstybių stabilų ir darnų augimą. Minėtus principus galima įgyvendinti vienu būdu – pradėti vykdyti pasaulines reformas, pagrįstas ne tik ekonominiais ar politiniais, teisiniais, bet ir moraliniais bei etiniais humanizmo veiksniais.

Knygoje N. Nazarbajevas kalba ir apie kitus svarbius pasaulio supratimo reiškinius bei procesus. Todėl Lietuvoje ji suranda vis daugiau keliamoms problemoms neabejingų skaitytojų tarp ekonomistų, politikų, kultūros specialistų, jaunosios kartos atstovų – studentų. Prezidento mintys prisideda prie savitarpio supratimo ir bendradarbiavimo tarp paskirų, net vienas nuo kito nutolusių regionų. Taip Lietuvos verslininkai aktyviai ieško (ir randa!) abipusiai naudingų ekonominių ryšių su bendraminčiais iš Kazachstano. Ne mažiau svarbūs ir kultūriniai ryšiai, kurie knygoje ypač akcentuojami. Tai ne atsitiktinumas, nes būtent Kazachstanas 2010 metus buvo paskelbęs Tarptautiniais draugiškų santykių tarp kultūrų ir religijų atkūrimo metais. Kazachstano ir UNESCO iniciatyva JT Generalinė Asamblėja 2013–2022 metus paskelbė „Tarptautiniu dešimtmečiu dėl draugiškų santykių tarp kultūrų atkūrimo“ (p. 120).

Kazachstano prezidento Nursultano Nazarbajevo visapusiškas, gilus ir inovatyvus požiūris į esamą pasaulio situaciją, jo siūlymas įgyvendinti žmonijai svarbias

reformas raudona gija driekiasi per visą jo knygą. Galima sutikti su jo mintimi, kad dabartiniams „pasaulio transformacijos procesams kaip niekada anksčiau reikia politinės valios, ryžto, nuoseklumo, atvirumo ir pasitikėjimo“ (p. 166). Dėl viso to knyga daro vertinga praktiniu ir teoriniu požiūriais. Autoriaus atvirumas, savitas požiūris į pasaulio ir žmonijos raidą, politinė ir gyvenimiška išmintis yra būtent tai, ko reikia šiandieniniam permainingame pasaulyje gyvenančiam žmogui. N. Nazarbajevo knyga „G-Global“ – tai nuoroda pasaulio politikams ir mokslo žmonėms, kaip spręsti krizę ir kaip judėti į ateitį.

Tarptautinės informatikos akademijos akademikas
prof. habil. dr. Stasys Vaitekūnas

